

Marion Peters met een van de boeken die Nicolaas Witsen schreef.

WIE WAS NICOLAAS WITSEN?

Een interview met schrijfster Marion Peters.

Wie weet nog wie Nicolaas Witsen was? Veel verder dan dat er naar hem een kade genoemd is komen de meeste Amsterdammers niet. Dat is jammer, want deze burgemeester uit de Gouden Eeuw verdient beter. Behalve burgemeester en VOC-bewindhebber was Nicolaas Witsen ook een groot liefhebber van de wetenschappen. Hij schreef twee pillen van boeken. Een handboek over schepen, en een boek over een tot die tijd geheel onbekend deel van de aarde, toen 'Tartarije' genoemd, waar nu Siberië en Mongolië liggen. Daarbij hoort ook een grote kaart die Witsen in 1687 van dit gebied getekend had. Een prestatie van jewelste, zo kun je wel vaststellen, gelet alleen al op de reusachtige afstanden en het onbarmhartige klimaat. Witsen ontving hiervoor de voor de handel zo belangrijke vriendschap van de Russische tsaar Peter de Grote als beloning terug. En tot slot was Witsen een verwoed verzamelaar van munten en rariteiten.

Nicolaas Witsen op dertigjarige leeftijd

Historica en buurtgenote Marion Peters schreef een boek over deze vrijwel vergeten figuur, getiteld: *De wijze koopman. Het wereldwijde onderzoek van Nicolaas Witsen (1641-1717), burgemeester en VOC-bewindhebber van Amsterdam.* Kortgeleden is dit in aanwezigheid van onze huidige burgemeester Job Cohen ten doop gehouden.

Hoe ben je op Nicolaas Witsen gestuit?

Ja, dan hebben we het wel over heel wat jaren terug. Ik wilde na mijn afstuderen meer over pioniers in het Oost-Indische natuuronderzoek weten. Ik hou van planten en dieren, en bovendien ben ik in de tropen geboren. Al lezende over zeventiende-eeuwse natuuronderzoekers kwam ik steeds maar de naam Nicolaas Witsen tegen. Hij was bijvoorbeeld degene die de koffieplant in Java heeft geïntroduceerd. In de Universiteitsbibliotheek trof ik vervolgens een uiterst interessante correspondentie van hem aan. Bij die collectie brieven, die vooral over land- en volkenkundige zaken gaat, zaten ook veel penseeltekeningen. Nadat ik daarover een artikel voor een historisch tijdschrift had geschreven, ben ik me gaan werpen op zijn bibliotheek, vervolgens op zijn vriendschappen en zijn netwerken, daarna zijn verzamelingen, enzovoorts. Uiteindelijk heeft dit onderzoek naar Witsens activiteiten mij dik twintig jaar in de greep gehouden.

Waar heb je het meeste materiaal over Witsen gevonden?

Witsen bewaarde elke snipper papier wat met hemzelf en zijn functioneren in de wereld te maken had. Alleen al zijn persoonlijk archief bestond uit minstens 30 mappen. Na zijn dood is dit hele dossier samen met al zijn correspondentie, ooggetuigenverslagen, rapporten en tekeningen uit alle hoeken van de aarde door zijn erfgenamen in drie kisten gestouwd. Honderd jaar later bleek alles daarin te zijn vergaan. Verschrikkelijk! Maar desondanks was er nog genoeg bronmateriaal over. In de eerste plaats natuurlijk de boeken van Witsen zelf. En verder kopieën van zijn geschriften (zoals zijn reisverhaal naar Moskou), brieven, testamenten, veilingcatalogi en boedelinventarissen.

Omstreeks 1708 werden in opdracht van Nicolaas Witsen met de schepen uit Batavia enkele Papoea's naar Amsterdam gebracht om ze door hem en zijn vrienden te kunnen laten bekijken en te kunnen worden ondervraagd. De Papoea's hadden hiervoor speciaal een paar woordjes Maleis geleerd.

Wat was zijn grootste belangstelling?

Witsens probleem was eigenlijk dat hij overal belangstelling voor had. Hij was in geografie geïnteresseerd, in wiskunde en natuurwetenschap, in godsdiensten, hij liet onderzoek doen naar de verschillen in talen. Wat hem ook mateloos intrigeerde was hoe het kwam dat hij wit was, en een papoea zwart. Maar je kunt wel stellen dat zijn belangstelling vooral geleid werd door de vraag: hoe kan mijn kennis ten nutte van de gemeenschap worden gemaakt? Feitelijk waren al zijn activiteiten ingegeven door de gedachte dat met het stimuleren van de handel de welvaart kon worden vergroot. Vandaar dat ook zijn eerste grote project het boek betrof waarin alles te vinden moest zijn over vervoer te water, dat wil zeggen: het schip. Over het bouwen ervan, de geschiedenis, het opstellen van regels voor de bemanning, tot hoe de handelswaar daarin het beste kon worden gestouwd.

Met zijn andere project, het boek en de kaart van Tartarije, hoopte hij vooral een antwoord te vinden op de vraag of er niet een kortere, noordelijke route naar Indië mogelijk was. Daarvoor moest Witsen onder meer kennis hebben van de loop van de kusten van Siberië tot Japan. Uiteindelijk kwam hij tot de conclusie dat een route over het noorden hoe dan ook onmogelijk was. En wel omdat zo'n tocht altijd tot mislukken was gedoemd, gelet op de gigantische ijszeeën en kou.

Waren er in de tijd van Nicolaas Witsen wel meer mensen van dit kaliber of was hij ook voor zijn tijd heel bijzonder?

Het laatste kwart van de zeventiende eeuw kende veel grote onderzoekers en uitvinders, kijk alleen al naar Christiaan Huygens, Antoni van Leeuwenhoek en Jan Swammerdam. En ook onder de burgemeesters had je grootheden. Witsens vriend Johannes Hudde was bijvoorbeeld een briljante wiskundige. Nicolaas Witsen was vooral uitzonderlijk vanwege de grootschaligheid van zijn onderzoek, dat immers over enorme afstanden moest plaatsvinden, en de gedreven manier waarop hij dit zelfstandig met eigen middelen ondernam. Maar het was ook dankzij zijn hoge posities als burgemeester en VOC-bewindhebber dat hij al dit onderzoek heeft kunnen doen. In het kielzog van de VOC was hij in staat een wereldwijd netwerk van informanten op te bouwen,

die stuk voor stuk maar al te graag aan de honger naar kennis van de heer burgemeester Witsen wensten te voldoen.

De titel van het boek is 'De wijze koopman'. Maar Witsen was toch burgemeester?

In 1632 hield de geleerde Caspar Barlaeus (naar hem is het Barlaeusgymnasium genoemd) een rede bij de opening van de Amsterdamse Hogeschool (de voorloper van de universiteit). Die heette 'De wijze koopman'. Daarin propageerde hij dat wetenschapsbeoefening in het belang van de commercie en de koopman was. Met 'de wijze koopman' bedoelde hij zowel de staat als de particuliere ondernemer. In het geval van Witsen moet dit dus vooral symbolisch worden opgevat.

Hoe kijk je tegen Nicolaas Witsen aan als mens?

Nicolaas Witsen was ambitieus en een harde werker, maar ook onderhevig aan depressies, een bekende combinatie. Hij was een perfectionist met faalangst. Als burgemeester ging bij hem zijn vrees voor gezichtsverlies heel ver. Zo had hij bijvoorbeeld vrijwel al zijn werk, dat wil zeggen zijn boeken en kaarten, in druk laten uitbrengen, en daarna van alles ook nog eens verbeterde edities uitgebracht. Maar hij hield al die oplagen thuis! Afgezien van een paar vrienden blijkt tijdens zijn leven nauwelijks iemand zijn levenswerken in handen te hebben gehad!

Wat wordt het volgende boek?

Er ligt een uitnodiging van een Rotterdamse uitgever om een boek over resten van Nederlandse begraafplaatsen in Indonesië te maken. Tot nu toe ben ik lange projecten niet uit de weg gegaan, maar ik heb een oude vader en een hond en katten, dus ik ben me hierover nog aan het beraden. Die uitnodiging dank ik aan mijn vorige boek, dat ik samen met mijn vriend fotograaf Ferry André de la Porte over Nederlanders in India heb gemaakt. Daarin staat ook een overzicht van de begraafplaatsen en de nog aanwezige grafzerken. Het boek heet *In steen geschreven. Leven en sterven van VOC-dienaren aan de Kust van Coromandel in India*, en is in het VOC-jaar door de Linschoten Vereeniging als beste boek bekroond. Exemplaren van dit boek zijn nog te bestellen via: mhpeters@xs4all.nl

UW

Een Tungusische begraafplaats waar op een doot Paart licht beniffins eenige oude ver-vallene Kartesische wooningen en stercken van steen.

Afbeelding uit Witsens boek over begraafgewoontes in Noordoost Siberië.

Witsen woonde op verschillende adressen aan de Herengracht, en wel op nr. 603 van 1674 tot 1690, op nr. 479 tot 1711 en daarna op nr. 440 tot aan zijn dood.